

Ranciéreci (Aykırı) Bir Okuma: Marx'ın Platoncu Göbek Bağı¹

A Ranciérian (Contrary) Reading: Marx's Platonian Umbilical Cord

Özgül Ekinci²

Özet

Çağdaş Fransız felsefe sahnesinde üretkenliği ile ön plana çıkan bir düşünür olarak Jacques Rancière, felsefesinde Çağdaş Fransız geleneğinden izler taşımakla beraber politika-sanat arasında kurduğu bağlar ve aykırı okumaları ile ilgi çeken bir düşünür olmuştur. Bu aykırı okumalardan biri de Platon ve Marx üzerine olan okumasıdır. Felsefi düşünce dünyasının merkezini oluşturan eşitlik fikri göz önünde bulundurulduğunda Rancière'in Platon ile bir hesaplaşmaya girmesi makul olarak karşılanır. Yalnız Rancière'in, Platon'da mevcut olan eşitsizliğin/hiyerarşinin bir benzerinin Marx'ın fikirlerinde de bulunduğu iddiası, aynı makullükte karşılanabilecek bir iddia olarak görülmez çünkü

Abstract

As a thinker who stands out with his productivity in the contemporary French philosophical scene, Jacques Rancière has become an interesting thinker with the connections he established between politics and art and his contrary readings, although he has traces of the Contemporary French tradition in his philosophy. One of these contrary readings is his reading on Plato and Marx. Considering the idea of equality, which is the centre of the philosophical world of thought, it is reasonable for Rancière to enter a showdown with Plato. However, Rancière's claim that a similar inequality / hierarchy existed in Plato is also found in Marx's ideas is not regarded as an equally reasonable claim because, like his own

¹ Bu çalışma, "Jacques Rancière'de Hiyerarşilerin Yıkımı ve Yeni Bir Eşitlik Okuması" adlı Prof. Dr. Abdulkadir Çüçen danışmanlığında hazırlanmış doktora tez çalışmasından alınmıştır.

² Dr., Kilis 7 Aralık Üniversitesi Felsefe Bölümü, ozgul.ekinci@gmail.com

kendi fikir dünyasına benzer şekilde, Marx'ın felsefesinin de temelini eşitlik oluşturur. Rancière en baştan kabul edilen eşitsizliklerin, hiyerarşilerin veya ayrımların sonradan ulaşılacak bir amaç olarak belirlenerek telafi edilemeyeceği kanaatinde-dir. Bu nedenle, Marx ve ardıllarının bu büyük hatası, teori veya pratikle düzeltilecek bir hata değildir. Hata bizzat Marksist teorinin kendisindedir. Bu noktada, Rancière, açık bir şekilde hiyerarşik bir düzenin savunucusu olan Platon ile eşitlik ideali ile hareket eden Marx arasında izlenen güzergâh noktasında benzerlikler olduğunu iddia eder.

Rancière ilk olarak, Platon'un hiyerarşik düzeninin temellerini oluşturan, boş zaman ve doğa mitlerinin rasyonel olandan uzaklığını gösterme çabasına girer, ardından bütün Platoncu kurgunun altında yatan ana gayenin *Filozof-Kral'a* yer açmak olduğunu ileri sürer. Rancière'in Marx ile olan hesaplaşmasında ana karakter ise proleterdir. Rancière, Marx'ın proletere biçtiği rol ve bunun Platon'un *Devlet*'indeki zanaatçı ile olan benzerliği üzerine yoğunlaşır. Birkaç önemli noktada, Platon'un fikir çizgisi ile Marx'ın fikir çizgisi arasındaki paralellikleri gösterir.

world of ideas, equality also constitutes the basis of Marx's philosophy. Rancière is of the opinion that inequalities, hierarchies, or distinctions accepted from the outset cannot be compensated by setting them as an end to reach. For this reason, this mistake of Marx and his successors is not a mistake to be corrected with a theory or practice. The mistake is in the Marxist theory itself. At this point, Rancière claims that there are similarities between Plato, who is clearly the founder of hierarchical order, and Marx, who acts with the idea of equality, in terms of the route followed.

Rancière first attempts to show the irrationality of leisure time and nature myths, which forms the basis of Plato's hierarchical order and then asserts that the main theme underlying the whole Platonic fiction is to make room for the Philosopher-King. In Rancière's showdown with Marx, the main character is the proletarian. Rancière concentrates on the role defined by Marx for the proletarian and its similarity to the craftsman in Plato's *Republic*. He shows the parallelism between Plato's ideal line and Marx's ideal line in a few significant points. Like Pla-

Platon'a benzer şekilde, Marx'ın proleter yorumunun rasyonellikten uzak olduğunu ileri sürer. Marx'ın proleteri ile gerçekteki prolelerin uyumsuzluğunu göstermeye çalışır. Son olarak ise, “şair kunduracı” adlı ironik karakterle, Platon ve Marx'ta tek tipleştirilen işçi sınıfı/proleter yerine kendi renkli ve çok katmanlı proleteri koyar. Bu proleter, on dokuzuncu yüzyıldaki devriminde, *1968 Olayları*'nda ve diğer bütün eşitlik eylemlerinde, beklentinin ötesinde, sahneye çıkacak zamanı beklemek yerine, en baştan diğerleri ile eşit olduğu önvaryayı ile hareket eder. Bu nedenle Ranciére için eşitlik, ileride gerçekleşecek bir ideal değil, her zaman mevcut olan ve bütün eşitlik eylemlerinde ortaya çıkan bir önvaryayıdır.

Anahtar Kelimeler: Eşitlik, Hiyerarşi, Marx, Platon, Ranciére, Sanat.

to, he claims that Marx's proletarian interpretation is far from rationality. He tries to demonstrate the incompatibility between Marx's proletarian and the real proletarian. Finally, with the ironic character “poet shoemaker”, he substitutes his own colourful and multi-layered proletarian for the working class/proletarian uniformized by Plato and Marx. In the revolution of the nineteenth century, Events in 1968 and all the other actions for equality, this proletarian initially acts with the presupposition that he is equal to others instead of waiting for the time to appear on the stage, beyond the expectations. For this reason, for Ranciére, equality is not a future ideal, but a presupposition that emerges in all the equality actions.

Keywords: Art, Equality, Hierarchy, Marx, Plato, Ranciére.

Giriş

Felsefe tarihi, birbirine karşıt fikir dünyasına sahip filozoflarla doludur. Bu karşıtlıklardan biri olarak Platon ve Marx görülebilir. Platon, hiyerarşinin cisimleşmiş hali olan Devlet eseri ile ön plana çıkarken, tarihin eşitliğe doğru evrildiğini ileri süren Marx, fikrî çizgi olarak, Platon'un tam karşısında yer alır. Yalnız Jacques Rancière'in Platon ile Marx arasında kurduğu ilişki, bu rutin okumanın dışında oldukça radikal bir okuma olarak karşımıza çıkar. Eşitliği birçok sol düşünürden farklı olarak, ulaşılması gereken bir hedef olarak değil, bir önvarsayım olarak gören Rancière'in elbette ki Platon ile sürekli bir hesaplaşma içinde olması şaşırtıcı değildir. Platon'un hiyerarşi abidesi olarak kurulan devletin üstüne oturtulduğu temelleri, Filozof-Kral için gerekli kılıflar olarak okuyan Rancière, (Rancière, 2013) bu noktada Platon'a yüklenir. Yalnız asıl ilginç olan Rancière'in Platon üzerine okuması değildir, Rancière'in fikir dünyası göz önünde bulundurulduğunda bu okuma oldukça makul bir okuma olarak karşılanabilir. Rancière, *Filozof ve Yoksulları* adlı eserinde, Platon üzerine gerçekleştirdiği okumadan sonra Marx üzerine bir okuma yapar. Bu okuma, Marx'ın proleter üzerine düşünceleri üzerine şekillenir.

Rancière, Platon ile Marx'ı bağlantılı olarak okur. O, (Platon'un açık olarak inşa ettiği hiyerarşik düzenin/eşitsizliğin, Marx'ın metinlerinin alt okumalarında da bulunduğu noktada) Marx'ı, Platon'un mirasçısı olarak görece kadar radikal bir okuma gerçekleştirir. Bir sol düşünür olarak Rancière'in, sol kanadın düşünce babası olarak değerlendirilen Marx ile giriştiği hesaplaşma, sol düşüncenin kendi içinde gerçekleştirdiği bir muhasebe olarak değerlendirilebilir. Marx'ın tarihsel materyalizminde, proletere verdiği konum, Rancière'in sorgulamasında önemli bir noktayı teşkil eder. Marx'ın proleteri doğru okumadığı kanaatini ifade eder.

Bu çalışmada, emekler arası (Platoncu kol işçiliği ve zihin işçiliği-doğa farkları) hiyerarşi var mıdır? Gerçekten prolelerin *zincirlerinden başka kaybedecek* bir şeyi yok mudur? Diğer bir ifadeyle, işçiler sadece işçi olmak zorunda mı? Bir işçi, ekonomik olarak hiyerarşinin en altında yer almasına rağmen, bir burjuvanın sahip olduğu estetik hazza, düşünme yeteneğine sahip olamaz

mı? Ekonomik eşitsizlikler aynı şekilde, bilinç düzeyinde de bir eşitsizliği beraberinde getirir mi? İşçi kendi eşitliği ve özgürlüğü için bile burjuvaya güvenmek zorunda mıdır? Eşitlik bu şekilde tarihte ulaşılabilecek bir amaç mıdır? Eşitliğe doğru giden tarihin asıl faili proleter midir? İşçinin proletere dönüşeceğine dair kehanetin bir gerçekliği var mıdır? Yoksa bu ayrımlar Platoncu hiyerarşinin gizli mirasları mıdır? Marx'ın proleterleri ile gerçek tarihin proleterleri bu noktada gerçekten uyumlu mudur? gibi sorulara Ranciére'in fikir çizgisi üzerinden cevaplar aranacaktır.

İlk olarak, Ranciére'in Platon üzerine okuması, "Ranciére'in Yalancı Çobanı: *Platon*" başlığıyla ele alınacaktır. Ardından düşünce dünyası tam zıddı olarak değerlendirilen Marx'ın düşünce çizgisinde, Ranciére tarafından var olduğu iddia edilen Platon ile olan benzerlikler "Ranciére'in Marx Okuması: Proleterin Politik Varoluşunun Sorgulanması" başlığında değerlendirilecektir. Son olarak ise, Platon ve Marx'ta yer alan ironik karakter "şair kunduracı" üzerinden Platon ile Marx'ın yakınlığına, "Platon'un Devlet'inde Bir İsyankâr ve Marx'ın Tarihinde Bir Firari Olarak: *Şair Kunduracı*" başlığında yer verilecektir.

Ranciére'in Yalancı Çobanı: Platon

Ranciére'in politika üzerine düşüncelerini şekillendiren önemli düşünürlerden biri Platon'dur. Platon ile karşıt bir çizgi izleyen Ranciére'in bu Platoncu ilgisi, Platon'un *Devlet* adlı eserinde, eşitsizliğin cisimleştiği bir devlet inşa etme ve bunu makul gerekçelere oturtma çabasıdır. Ranciére, sonrasında eşitliğin savunucusu olan (Marx, Althusser gibi) düşünürlerde de, Platon'un kendi devletinde yer verdiği ilkelere benzer ilkelerin yer aldığını iddia eder. Bu nedenle Platon ile ilgili olan bu başlıkta, Platon'un devletini inşa ederkenki bütün çabalarından ziyade devleti kurarken kullandığı birkaç ilkeye yer verilecektir.

Platon'un *Devlet*'inde en önemli ilkelerden biri herkese tahsis edilen bir işin olmasıdır. Onun devletinde, işi olmayan, aylak gezen kimse yoktur. Herkes (işleri birbirinden farklı da olsa) bir iş yapmaktadır. Bir aradalığı sağlayan, işlerin çokluğu ve tek bir kişinin kendi için gerekli şeyi yapmada (kundura, marangozluk, çiftçilik...) yeterli olmamasıdır. Bu nedenle, devletin teme-

li, insanın doğası gereği kendine yetmemesine dayanır. Bu da beraberinde iş bölümünü zorunlu kılar (Rancière, 2013, s. 21-22). İş bölümüne dayalı bir toplumun gerekliliği, bütün işleri bir kişinin yapmasının zamansal olarak mümkün görülmemesidir. Diğer bir ifade ile zaman yokluğudur. “...Platon’un... sözünü ettiği zaman, fiziksel zorunluluğun zamanı, yani üremenin, gelişmenin ve ölümün zamanı değildir. Bir görev için hazır bulunmayı ya da arzın talep ile buluştuğu uygun anı tanımlayan, daha muğlak, yarı felsefi yarı amiyane, yarı doğal yarı toplumsal bir varlıktır... kimilerini zamanın ölçüsüne tâbi kılarken kimilerini ondan muaf tutan zamandır. Boş zaman ya da boş zamanın yokluğudur” (Rancière, 2013, s. 25). Burada zamanın yokluğu fiziksel bir olgu değildir. Bu tarz bir zamanı kurgusal olarak ifade ederiz. Bu şekilde belirlenmiş zaman, sonrasında, Platon’un *Devlet*’inde bazı mekanlarda varoluş sergileyebilme veya sergileyememe de bir kriter olacaktır.

Zaman yokluğundan dolayı herkesin sadece kendi işini yapması gerektiğini söyleyen Platon, bazı noktaları göz ardı eder. Örneğin bir çiftçinin bütün vaktini tarlada geçirmesi gerekli değildir. Kimi zaman hava muhalefeti kimi zaman ekip biçmek için gerekli olan bekleme süresi gayet tabii boş bir zamanı teşkil eder. Ya da bir kunduracı veya marangoz bütün gün çalışmak zorunda değildir. Durmadan ayakkabı veya mobilya yapmak ihtiyaçtan çok fazlası anlamına gelir (Rancière, 2013, s. 33-34). Bununla birlikte, haddinden fazla üretim maddi bir zarar da getirebilir.

Platon bu kurgusal zamanı doldurmak için sadece herkesin kendi işini yapmasının yeterli olmadığını da farkındadır. Bu nedenle, *Devlet*’ini uzmanlardan kurar. Onun *Devlet*’inde amatörlere yer yoktur. Herkesin bir işi yapması yeterli değildir, o işi en iyi şekilde yapması da gereklidir. Bu nedenle de, devletteki herkes, zamanın büyük çoğunluğunu yaptığı işe ayırmalıdır (Platon, 1980, s. 61-62; Rancière, 2013, s. 32). O, *Devlet*’inde her işin en mükemmel şekilde olmasını ister, böyle bir mükemmellik içinse, yapılan işte uzman olmak gerekir. Bu nedenle onun *Devlet*’inde herkes doğuştan getirdiği özelliğe uygun işi yapmasının yanında sadece o işi yapmalıdır. Çünkü birinin sadece bir işi en iyi şekilde yapacak kadar zamanı vardır, fazladan boş zamanı yoktur. Bu bağlamda, Platon’un *Devlet*’inde amatörlere yer yoktur (Davis, 2010, s. 19).

Hiçbir amatörün olmadığı, uzmanlar toplumunda kimse kimsenin işine karışmaz. Böylelikle, devlette herkesin yeri ve konumu belirlenmiş olur. Fakat bu tarz bir şehir fazla hiçbir şeyin olmadığı (lüksün olmadığı) bir şehirdir. Ayrıca böyle bir şehir, hiçbir hiyerarşi taşımadığı için eşitler şehri olarak değerlendirilebilir. Yalnız bu şehrin son hali değildir. Platon bu şehri sade ve sıkıcı bulanların hatırı için şehrine, şölen masalarını, sanatı, gösterişli sofraları da ekler. Bu lüks ise beraberinde, şehri ele geçirmek isteyenlerin iştahını kabartacaktır. Şehri korumak için savaşçılara ihtiyaç doğacaktır. Bu savaşçıların ise, doğru insanlardan seçilmesi ve doğru bir eğitimden geçmesi gereklidir. Bu seçimi yapmak ve eğitimi vermek içinse filozoflar veya yöneticiler gereklidir (Platon, 1998, s. 22, 51; Rancière, 2013, s. 33-34). Lüks ile beraber, savaşçı ve filozofun sahnede görülmesi ile birlikte, kimin hangi işte yer alacağı sorusu karşımıza çıkar. Platon'un şehrinde, "herkesin sadece bir işi yapacağı" açıktır. Yalnız kimin hangi işi yapacağı ve bu ayrımın neye dayanarak yapılacağı hâlâ muallaktır.

Tam olarak bu noktada, eşitlik yerini doğaların hiyerarşisine bırakır. "...Doğa hikâye olduğu ilan edilmiş bir hikâyedir" (Rancière, 2013, s. 38). Herkesin bir doğaya sahip olduğu (altın, gümüş, demir) ve bu doğaya uygun işte çalışması gerektiği söyleminin bir yalan olduğunu ve bu en büyük yalanı söyleyen kişinin de bizzat filozofun kendisi olduğunu Platon'un kendisi en baştan kabul eder. Filozof, kimin hangi doğaya sahip olduğunu bilen bir ruh mühendisidir. İnsanları doğalarına uygun olarak dağıtacak kişi odur. Yalnız bu yalan şehrin iyiliği için gereklidir. "...Gerekli bazı yalanlardan söz etmiştik. Böyle güzel bir yalan bulup, hem önderleri hem de yurttaşları buna inandırabilir miyiz dersin? ...Nasıl bir cüretle ve ne kelimeleri konuşacağımı bilmem, ama önce önderleri ve yardımcıları, sonra da bütün şehri... inandırmaya çalışacağım..." (Platon, 1980, s. 110)

Platon, sonrasında kendisinden öncekilerden duyduğunu söylediği hikâyeyi (insanların doğalarındaki farklılık miti, Platon'dan önce Fenikeliler tarafından ilk olarak anlatılır) kendi de anlatmaya başlar. Herkesin doğası doğuştan farklıdır. Kiminin hamurunda altın kiminin gümüş kimininkindeyse demir vardır. Herkes hamurunda hangisi daha ağır basıyorsa ona uygun işi yapmalıdır (Platon, 1980, s. 110-111). Bundan sonra sorunun şekli değişir,

hakikatmiş gibi bu yalanı kim söyleyecektir? Platon'un yalancısı *filozof kral* olacaktır. "...Filozof doğanın ve yalanın uzmanı olacaktır. Tamı tamına bir ruh mühendisi" (Rancière, 2013, s. 37). Platon'un yalancı filozofu, daha önce ruhun doğasındaki hamuru bilecek ve ona göre toplumu doğalarına uygun olarak ilmik ilmik işleyecektir. Rancière, Platon'u bu noktada şu şekilde okur:

...Farklı doğalar vardır, ama görünen o ki doğa farkları yoktur. Bir emek bir diğerine eşdeğerdir. Köle yoktur. Yani tek bir dışlama ilkesi vardır. Devlet kişinin hem kunduracı hem de yurttaş olamayacağına hükmetmez. Yalnızca aynı zamanda kunduracı ve dokumacı olunamayacağını tek tespit eder. Hiç kimseyi işinin aşağılığından dolayı dışlamaz. Yalnızca bir elde bir kaç iş toplamanın olanaksızlığını ortaya koyar. Tek bir kötülük tanır, ama bu mutlak kötülüktür: iki şeyin bir şeyde, iki görevin bir yerde, iki niteliğin tek bir varlıkta bulunması. (Rancière, 2013, s. 27)

İlk olarak, Platon, erdemler ve emekler arasında bir eşitsizlik görmez, sonrasında kimin filozof olacağı sorusunu cevaplarırken kendisi bu söylemini yalanlar ve erdemler arası eşitsizlikten bahseder. Hamurundaki mayaya uygun olarak her grubun da kendine has bir erdemi vardır. Yöneticinin/filozofun bilgeliği, savaşçının cesareti vardır. Yalnız zanaatçı sınıfına özgü bir erdem tahsis edilmemiştir. Her grubun erdemi birbirine eşit değildir. Erdemler arasında bir hiyerarşi vardır. Hiyerarşi, eşitsiz erdemlere dayanır. Yine de, buyurma erdeminin uygulanabilmesi için onun da bir erdem olması gerekir. Fakat erdem yine de, bir efendininkine/filozofunkine eş değer olmamalıdır. Çünkü o zaman da erdemler hiyerarşisi tehlikeye girer (Rancière, 2013, s. 44).

Platon önceki söylemlerinde meslekler arasında bir hiyerarşi kurmaz, fakat iş felsefeye gelince, doğa yalanını abartmak zorunda kalır. Çünkü filozof ile zanaatçıyı ayıran tek şey sadece boş zaman miti olursa, zanaatçı zengin olduğunda ya da boş zamanı olduğunda felsefe yapma imkânına erişmiş olacaktır. Fakat Rancière'e göre, Platon'un istediği bunun tam aksidir (Rancière, 2013, s. 52-54). Çünkü Platon sisteminde en büyük tehdit zanaatçı sınıfın kendinde filozofça özellikler görmesidir. "...Toplumsal ilişki ile söylemin düzeni tek bir kurgudan doğar: zanaatçıyı kurgu alanından kovan kurgudan... Felsefi düzen ile toplumsal düzenin eklemleme yerinde yalnızca doğa de-

nen soylu yalan işler” (Ranciére, 2013, s. 75). Bu nedenle geçişler kısıtlıdır. Ranciére, Platon'un *Devlet*'ini inşa ederken yapılan üç sınıflama (zanaatçı, koruyucu, yönetici) ile ilgili en son olarak filozofun diğer sınıflardan nasıl ayrıldığına dair Platon'un yaptığı açıklamaları eleştirir. Platon sınıflamanın ilk aşamasında herkes için yeterli boş zamanın olmadığından ve bunun yerine herkesin tek bir işin yükünü üzerine aldığı bir iş bölümünün gerekliliğinden bahseder. Fakat zanaatçı ile filozofun özelliklerinden bahsederken ve filozofu diğer sınıflardan ayırırken bu iş bölümüne hiç girmez. Ranciére, Platon gibi devleti inşa ederken devletin kunduracısına kadar düşünen akıllı bir filozofun devletin en üst sınıfı yöneticiler sınıfını belirlerken bir dikkatsizlik yaptığını ya da bir ihmalkârlığı olduğunu düşünmez. Ranciére'e göre,

...Felsefe kendini işbölümüne dahil bir mevki olarak temellendiremez, ederse meslekler demokrasisine düşer. Öyleyse doğa argümanını abartmak, ona bedenlere damgalı yasak figürünü vermek zorundadır. ...Platon burada başka yerde söylemeyi kendine yasakladığı şeyi avaz avaz bağırılmaktadır: işçi emeği kölece bir emektir. Felsefeye bulaşma iddiasındaki zanaatçı zengin olmuş bir işçiden öte bir şeydir. (Ranciére, 2013, s. 53)

Platoncu söylem, doğa argümanı/miti, boş zaman miti gibi “asil yalanlarla” duyulur dağılımda kendi hiyerarşik düzeninin dışında kalan diğer duyulur dağılım veya paylaşım imkanlarını dışlar. Bu dışlamada tek otorite sahibi ise *Filozof-Kral*'dir. Ranciére için bütün bu kurgunun sebebi, zanaatçıyı politik alandan uzak tutmak ve politik alanın tek hakimi olan *Filozof-Kral*'a yer açmaktır.

Filozof, mağara benzetmesinde, insanların mağaranın dışında hakikati görmeye karşı isteksizliklerine kızar. Fakat böyle bir talep bizzat sofistten (firari köleden) gelince, bu isteğin felsefenin zorlu yokuşlarına karşı bir istekten ziyade mağara duvarlarına vuran parıltının cazibesinden kaynaklı olduğu iddia eder ve bu istekli hakikat yolcusuna kızar (Ranciére, 2013, s. 54). Filozofun amacı, felsefi hakikatleri öğretmek değildir, sadece bu hakikatleri öğretecek ve öğrenecek kimseleri seçme otoritesini kendi elinde bulundurmaktır.

Ranciére, Platon'un “herkes her şeyi yapamaz, çünkü herkesin kendine

ait bütün işleri görebilmesi için yeterli zamanı yoktur” argümanı üzerinden boş zaman mitinin içeriğinin sanıldığı gibi masum ve boş olmadığını göstermeye çalışır. Çünkü Rancière’e göre Platon’un zaman anlayışını fiziksel bir zaman algısı olarak okumamak gerekir. Diğer bir ifade ile, bu zaman toplumsal bir düzeni kurmak için, söylemsel düzende kurgulanmış bir zamandır. Bu noktada Rancière, Platon’a sorar: “Niçin boş zaman yoktur? Ne yapmak için boş zaman yoktur? Çünkü Rancière, Platon’un zamanın yokluğu fikrinin kendi Devlet inşasında kullandığı bir kurgu/kılıf olduğuna inanır. Platon aynı anda iki işin yapılmasına karşı çıkar ve bunun sebebi olarak da hem zamanın yetersizliğini hem de aynı anda iki işi yapan birinin kendi işini yeterince iyi yapamayacağını gerekçe gösterir. Fakat Rancière’e göre, boş zaman ve doğa miti, filozof krala yer açan ve zanaatçıyı siyaset sahnesinden silen bir kurgudan ibarettir.

Rancière’in, Platon üzerine yaptığı yorumlarda tekrar tekrar vurgusunu yaptığı yer önemlidir: *Platon’un detaylandığı hiyerarşinin hiçbir rasyonel temeli olmadığı gerçeği* (Davis, 2010, s. 19). Yani ortaya konan devletin tamamen mantıksal olmayan bir kurgudan ibaret olduğudur.

Rancière’in Marx Okuması: Proleterin Politik Varoluşunun Sorgulanması

Rancière’de, diğer sol düşüncenin teorisyenlerinde olduğu gibi Marx’a özel ve dokunulmaz bir köşe ile karşılaşmayız. Hocası Althusser’in teori-pratik ayrımı, 1968 Olayları deneyimi, Rancière’in Marx okumasında, oldukça önemli bir yer teşkil eder. Teori ve pratik ayrımına karşı çıkan (ki Althusser ile yol ayrımına girme sebeplerinden biri de budur) Rancière, hocası Althusser ile yollarını ayırdıktan sonra, Marx’a yeniden (yeni sorularla) yönelir. Bundan sonra Marx’ı yeniden okumaya girişen Rancière, Marx’ın dönemindeki işçi sınıfını ve Marx’ın onlara bakışını ve onları devrimci mücadelede nerede gördüğünü ve öngörülerinin olumsuzluğunu sorgular (Davis, 2010, s. 16).

Marx, düşüncesini üretim ve tarih üzerinden ele alır. İnsan diğer canlılar gibi ihtiyaçlarını doğadan olduğu gibi karşılamaz. Barınma, yeme, giyinme ve diğer lüks ihtiyaçlarını kendi üretir. Bu üretimleri insanı hayvanlardan ayırır. İnsan sadece kendi yaşamlarını değil aynı zamanda fikirlerini de üretir.

Fikirler ise maddi üretimden ayrı değildir. Bütün ihtiyaçların üretimi ise bir aradalığı (kollektifliği) zorunlu kılar (Rancière, 2013, s. 95-96). "...Şehirlerin düzeni ve söylemlerin düzeni tıpkı kunduracının ayakkabıları gibi üretilir" (Rancière, 2013, s. 96). Tarihi, üretim ve üretim araçları ve bu araçlara sahip olan sınıflar çerçevesinde okuyan (diğer bir anlamda tarihi sınıf mücadelesi olarak gören) Marx, tarihte iki büyük sınıf görür: Burjuva ve Proletarya (Marx, 2016a, s. 22-23). Bu iki sınıftan önce tarih, daha önce birbirinden farklı birçok sınıfın mücadelesine tanıklık etmiştir. Fakat burjuvazi tarihin ana figürüdür. Bütün küçük sınıfları ya kendine bağlamış ya da birer proleter olmaya zorlamıştır. Bu nedenle, tarih en son raddede iki sınıfa ayrılır. Bir tarafta ezen, bir tarafta ezilenin olduğu bir tarih, diğer bir ifade ile, burjuva ve proleter sınıfı vardır (Marx, 2016, s. 24-25).

Burjuva, tarihte kendisinden önceki sınıflardan farklı bir sınıftır. Çünkü burjuva, kendi dışında hiçbir sınıf tanımayan, herkesi kendisinin "uygarlık" dediği (mesleklerin, dinin, ailelerin ve bütün insani ilişkilerin, kısaca her şeyin, maddi değerle ölçüldüğü) kendi gerçeğine çeken, bu gerçeğe uygun olduğu sürece, her türlü yeniliğe açık olan bir sınıftır. Üretim araçlarını ve tarihteki diğer sınıfları bu kriter çerçevesinde dönüştürüp, burjuvallaştıran tarihin en önemli aktörlerinden ve tarihin son iki sınıfından biridir (Marx, 2016, s. 26-30). Burjuva katı olan bütün her şeyi, önyargıları, insani ilişkileri böyle devrimci bir şekilde eritir. Burjuvayı üretim araçlarını ellerinde bulunduran diğer sınıflardan ayıran bir özellik de, sadece bir döneme, mekâna ait bir yerellikten uzak, her şeyi küreselleştiren bir etkiye sahip olmasıdır (Marx, 2016, s. 26).

Burjuva tek bir yüzyılda, daha önceki sınıfların hepsinin yarattığından daha fazla yenilik yaratmıştır. "...Doğa güçlerinin insana boyun eğmesi, makineleşme, kimyanın sanayiye ve tarıma uygulanması, buharlı gemiler, demiryolları, elektrikli telgraf, bütün kıtaların tarıma açılması, nehirlerin su yolu haline getirilmesi, nüfusun yerden bitercesine çoğalması -toplumsal emeğin kucağında böylesine üretken güçlerin yattığını daha önce hangi yüzyıl sezebilmişti" (Marx, 2016, s. 28). Burjuva, böylelikle kapitalizmini evrenselleştirmektedir. Sömürü ve metalaşma, sadece bir zaman veya mekan ile değil, bütün dünya ile alakalı hale gelir. Bu evrensellik sadece şehirlerin düzeni ile değil,

söylemlerin düzeni ile de aynı şekilde etkilidir. Entelektüelin konumu ve ürettikleri de aynı şekilde yerellikten çıkıp evrensele taşınır (Marx, 2016, s. 26-27). Bu nedenle burjuvazi, tarihin en önemli iki sınıfından biridir. Bu nokta da, “Burjuvazi tarihsel olarak en devrimci rolü oynamıştır” (Marx, 2016, s. 25).

Marx’ın *Manifesto*’daki bu söylemleri, adeta burjuvaya dizilen methiyelerdir. Aslında Marx’ın odak noktası, burjuvazi değildir. Bilakis burjuva eleştirinin merkezini oluşturur. Onun asıl odak noktası proleterdir. Fakat burjuvazinin varlığı olmadan, proleter bir sınıftan bahsedebileceğine inanmaz. Proleterin doğuşu, burjuvazinin gelişim evrelerinin sonucusudur (Marx, 2016, s. 30). Marx’ın proleteri, öyle sahneye hemen çıkmaya hevesli değildir. Burjuvazinin karşısına dikilebilmek için yine burjuvaziden medet umacaktır. Marx’ın proleter sınıfı oluşturacak fakat henüz proleter olmayan sınıfa verdiği bazı adlar vardır: İşçi, zanaatçı, lümpen, küçük burjuva, ideolog... (Ranciére, 2013, s. 106) Marx’ın işçisi ile proleteri arasında kat edilemez (zanaatçı, lümpen, küçük burjuva, ideolog) bir mesafe vardır. Bir zanaatçıdan, lümpenden, küçük burjuvadan veya ideologdan proleterin nasıl doğacağı ise muallaktır.

Proleterin tarihteki zuhuru, birdenbire değil, daha önceden bahsedildiği üzere, aşama aşamadır. İşçi ile proleter aynı kişi değildir. İşçi (zanaatçı) ile proleter arasına mesafeler konmuştur. Bir işçinin proleter olabilmesi veya proleterin tarihe yön verebilmesi için “zincirlerinden başka kaybedecek bir şeyinin kalmaması” gerekir. Böylelikle, Marx’ın işçisi, tarihteki üç farklı dönemin üç farklı öznesi haline gelir. “...Üretici güçlerin gelişiminin zanaatçı işçisi, devrimin savaştığı proleteri, komünist geleceğin filozof üreticisi, farklı zamanlara ait üç farklı kişiliktir” (Ranciére, 2013, s. 107). Tarih sahnesinde, zanaatçının bu üç farklı özne olarak zuhuruna sebebiyet veren sınıf, burjuvadır. Burjuva sadece kendi sonunu getirecek tekniği, sanayiye üretmekle kalmaz, aynı zamanda bu tekniği kullanarak onun varlığına son verecek sınıfı da, yani proleteri de üretir. İşçiden prolere geçişi sağlayacak olan burjuvanın kendi gücünün sınırlarını zorlamasıdır (Marx, 2016, s. 30). Tarih ve burjuva, proleterin yoksunlaştırılması için birlikte çalışır. Prolere burada düşen zamanını beklemektir. Proleter sadece ekonomik olarak yoksunlaşarak değil, aynı zamanda burjuvazinin sahip olduğu diğer hiçbir şeye sahip olmayarak yoksunluğunu tamamlayabilir.

Burjuvanın dini, ailesi, ahlaki, düşüncesinin ana çekirdeği hep ekonomi üzerinden şekillenmiştir. Proleter burjuvazinin sahip olduğu hiçbir şeye (mülke, aileye, ahlaka, hukuka, dine...) sahip değildir. Bütün bu yokluğun içinde, proleterleri bir sınıf olarak kuran, onların kendilerine ait bir ortak kaygısı değildir. Onları bir arada tutan şey koca bir hiçliktir. Proleterleri birbirine eşit kılan artan sanayileşme ve makineleşme ile birlikte hiçbir şeye sahip olmamak noktasındaki ortaklıklarıdır. Bu yüzden ilerleyen sanayide burjuvazinin zenginliği, proleteri gitgide her şeyinden sıyrıp ve gitgide daha fazla bireysel olarak birbirinden ayırt edilemez şekilde eşit olmaya zorlar (Marx, 2016, s. 35; Marx, 2008, s. 77). Bu anlamda, Marx için proleterleri en son noktada birbirleri ile eşit kılan hiçbir şeye sahip olmayışlarıdır. İşçiye proleter olmak için gerekli malzemeyi sağlayacak olan ise burjuvazidir.

Büyük burjuvaziden kopan ve proleterin sınıflarına itilen küçük burjuvazi vardır. Proletere siyasal ve genel eğitimi verecek, onu tarihin en güçlü sınıfı olan burjuvazi ile mücadele edecek konuma getirecek olan da yine bu küçük burjuvalar olacaktır. Onlar sayesinde proleter kendi aydınlanmasını yaşayacaktır (Marx, 2016, s. 34). Burjuvazi kendisi ile karşılaşan her sınıfı ya kendi değirmeninde eritir ya da proleterin bir neferi olması için bütün fazlalıklarından adeta soyar. Burjuvazi ile karşı karşıya gelen bütün sınıflardan sadece proletarya gerçekten devrimci bir sınıftır; proleterden önce tarih sahnesinde ortaya çıkmış bütün sınıflar, modern sanayi karşısında gerileyip sonunda yok olurlar. Proletarya ise modern sanayinin özel ürünüdür (Marx, 2016, s. 34).

Marx insanların eşit olacakları bir dünyanın imkânını, son olarak, işçilerin yaptıkları işe karşı tamamen yabancılaşması, hiçbir mülkiyetlerinin kalmaması neticesine bağlar (Marx, 2008, s. 75-76). Tek başına özne olma vasfını kaybetmiş işçi, proleter sınıfının bir neferi haline gelir. Yalnız proleter, sınıf olmayan bir sınıftır. Artık işçi olmayan (anti-işçi olarak) Marx'ın proleterini Ranciére şu şekilde ifade eder;

Proleter, sosyolojik olarak kimliği belirlenebilir bir toplumsal grubun adı değildir. Bir hesap-dışının, bir *outcast*'ın adıdır. Latince *proletarii* yalnızca şu anlama gelir: üreyenler, yani bir ada sahip olmadan veya onu aktarmadan, kentin simgesel oluşumunda bir taraf olarak sayılmadan sadece yaşayan ve üreyenler. Dolayısıyla proleter, kim ol-

duğunun önemi olmayan kimsenin, *outcast*'ların adı olarak emekçilere uyabilecek bir addı- ama bundan paryaları değil, sınıflar düzenine ait olmayan ve tam da bu yüzden bu düzenin gücül çözülüşünü teşkil edenleri anlamak kaydıyla (tüm sınıfların çözülüşü olan sınıf, diyordu Marx) Bu özneleşme süreci böyle bir kimliksizleşme ya da sınıfsızlaşma sürecidir. (Rancière, 2007, s. 74-75)

Rancière'e göre Marx, emeği sömürülen, emeğine yabancılaştırılan işçi sınıfının devrimci güce ulaşmasının ön koşulu olarak, yani proleter bir sınıfın oluşabilmesi için, Platon'da eleştirilen "her işçinin sadece bir işi yapmasına" benzer olarak, bütün kazanımlarından sıyrılmış, ezilmiş, devrimden başka yapacak hiçbir şeyi olmayan bir "her şeyden yoksun", "zincirlerinden başka kaybedecek bir şeyi kalmayan" bir zanaatçı sınıfı hayal eder. Rancière Marx'ı Platon'un mirasçısı olmakla itham edip suçlar. Fakat bu nokta da, Platon ile Marx arasında iki farklı duruş noktasından bahsedilebilir. İlk olarak, Platon için yukarıda bahsettiğimiz ilkeler bir tercihken, Marx için istenmese bile bir zarurettir. İkinci olarak, bu noktalar Platon için amaçken, Marx asıl amaç (eşitliğe doğru evrilen bir tarihsel süreç) için onları araç olarak görür.

Rancière, Marx'ta, Platon'un "sadece bir şey" ilkesinin yankısını bulur. Marx'ın proleterleri bir fail değildir ve "zincirlerinden başka kaybedecek" hiçbir şeyi de yoktur. Tarihte yaratacağı değişimde, kendi koşullarını toplumun koşullarına dönüştürmekten başka bir şey değildir. Bunu yaparken bir fail değil, bir kurbandır (Rancière, 2016, s. 94-95). Karşılaştığı durum Marx'ın söylemlerinde bile işçinin bir fail olma imkânından yoksun bırakıldığı ve en önemli özelliği olan devrim yapma gücü dışında kendine ait hiç bir özelliğe sahip olmayan geleceğin düşüncesiz beden yığınları olduğudur. Bu devrimi gerçekleştirme özelliği bile, kapitalist sınıfının belirlediği pasif ve adsızların bir sınıfı olması anlamındadır (Davis, 2010, s. 16). Rancière bunu şu şekilde ifade eder:

Bu oyunda proleterin tanrılar olma olasılığı sıfırdır. Olsa olsa küçük rollerde oynayabilirler. Katil bile değil, yalnızca mezar kazıcı. Her ne iseler onu burjuva eylemine ve tutkusuna borçludurlar. Yalnızca bir sanayi askeri, çalışma aracı, makine eklentisi olan proleterler, insanlıklarını yalnızca kendilerini bölen rekabete ya da makinaya karşı ayaklanmaya yönelten zanaatsal geri kalmışlığa borçlu oldukları için,

güçlerini dışarıdan almak zorundadırlar. Her geçen gün büyüyen birleşmelerini endüstriyel yoğunlaşmaya, vasıfların aynı düzeye gelmesine ve demir yollarının hızına borçludurlar. Siyasal özne olma vasfını, feodal düzene karşı mücadelelerinde onlarla iş birliği yapan burjuvaziden almışlardır. Sürmekte olan siyasal eğitimleri de, kendi okulunda yetişmiş mücadele adamlarını ve mücadeleye kılavuzluk edecek filozofları onlara durmadan yollayan hakim sınıfın çözünmesine bağlıdır. (Ranciére, 2013, s. 118-119)

Proleter adeta devrimi gerçekleştirmek için, kendisini bir birey kılacak bütün özelliklerden sıyrılmıştır. Proleter sınıfını bir arada tutan ve onları bir sınıf kılan, birey olarak birbirlerinden ayırt edilemeyecek kadar her şeyden (aile, ahlak, mülk...) soyunmuş, bir hiç olmalarıdır. Fakat bu hiçlik onların içinde buldukları durumu anlayıp, harekete geçmelerini sağlayacak bir bilinç yaratmaz (Ranciére, 2013, s. 119). Bu nedenle de bu kadar her şeyden yoksun kalan bu sınıfın kurtuluşunun faileri bu sınıfın bireyleri değildir. Çünkü proleter, bu hiçliğin bilincinde değildir. Sadece ekonomik, kültürel, ahlaki değil aynı zamanda proleter ile burjuva arasında zihinsel bir hiyerarşinin de kabul edildiğini söyleyebiliriz. Her ne kadar bu açık olarak dile getirilmese de, Ranciére'in Marx üzerine okumaları bizi bu neticeye getirir.

Platoncu söylemde var olan zihinler hiyerarşisi, biraz değiştiğinde Marx'ta da karşımıza çıkmaktadır. Çünkü Marx'ın proleterine tarihte eşitliği kazandıracak olan, bütün bu ezilmişliklerinin farkına varıp bilinçli bir araya geliş değildir. Onları bir araya getiren fabrikaları inşa eden, bu mekânsal bir aradılığı sağlayan, (büyük burjuva), onları içinde bulunan duruma karşı eğiten de (küçük) burjuvadır. Ranciére bunu şu şekilde dile getirir:

...Emek değildir proleter biçimlendiren, mülksüzleştirilmesidir. Proleter orada emekçi vasfını kaybetmeyi öğrenir. Emek tamamen yabancı bir güce dönüştüğü... zaman çiraklık tamamlanmıştır. Proleter tarihin faili olacaksa, "her şeyi yarattığı" için değil, her şeyden yoksun bıraktığı için olacaktır. Elbette "yarattığı" "zenginlik"ten, ama özellikle "yaratıcı" gücünden sınırından, yani kendini "kendini" ürününde gerçekleştiren "zoraki" emekçi olmağından yoksun bırakıldığı için... Proleter yapacak bir tek şeyi olandır -devrim- ve ne olduğuna bağlı

olarak bunu yapmadan edemeyecek olandır. Zira ne olduğuna bakarsak, tüm sıfatların yitimi, olma ile olmamanın özdeyişliğidir. (Rancière, 2013, s. 105)

Marx'ın zanaatçı ile proleterini birbirinden ayıran özellik olarak “zincirlerinden başka kaybedecek bir şeyi olmama” durumunun ne zaman gerçekleşeceği ise tam olarak net değildir (Althusser, 2015, s. 31; Tanke, 2011, s. 14-15).

Platon'un mesleki hiyerarşiyi, boş zaman yokluğuna dayandırması gibi, Marx da proleterlerin bir araya gelmesini mekânsal yakınlığa, birçok işçinin aynı anda bir fabrikada çalışmasına -diğer bir anlamda, işçilerin bir aradalığının sağlanması yine burjuvaya (fabrikalarına)- dayandırır. Gittiği yol Platoncu izlekler taşımış bile olsa, Marx, tarihin iki büyük sınıfa ayrıldıktan sonra (burjuva ve proleter), en son raddede bu sınıfların da yok olup eşit ve özgür bir toplumun ortaya çıkacağına inanır. O nedenle Rancière tarafından Marx'a yöneltilen eleştirilerin oldukça ağır ve aynı zamanda radikal olduğunu söyleyebiliriz. Yine de, Marx'ın niyeti ile ortaya çıkan neticeler arasındaki kopukluk, Rancière'in tamamen de haksız olmadığını düşünmemize sebep olur. Bu açıdan, diğer Marxist düşünürlerden farklı olarak, teori ile pratik arasındaki kopukluğun nedenini, teorinin yanlış anlaşılmasında (ki her ne kadar Althusser yönetiminde bu amaçla yapılan “*Kapital'i Okumak*” adlı çalışmada kendisi de yer almış olsa da) görmez. Rancière, yanlışlığı bizzat Marx'ın metinlerinde (teoride) görür. Bu metinleri eşitlik noktasında yeterince radikal olmamakla suçlar.

Gerçekten de tarihte bir kırılma olması için proleterlerin bu şekilde, hiçlikleri ile ortak bir sınıf yaratmalarını mı gerektirmektedir? Bu hiçlik beraberinde tarihte beklenen devrimi getirecek midir? Rancière bu noktada, Marx'ın beklediği devrimin gerçekleşeceğine inanmaz. Rancière'in Marx okuması sonucu ulaştığı bu neticeler, Rancière'in zihninde yeni sorular uyandırır: *bu toplumdaki hiyerarşilerin ya da diğer bir ifade ile toplumsal eşitsizliğin, kendi bilincinden yoksun bir proleter yaratıp yaratmayacağı sorusudur.* Diğer bir ifade ile, Marx'ın dediği gibi, tarih, işçi sınıfını, “zincirlerinden başka kaybedecek bir şeyi olmayan” proleter bir sınıfa doğru mu itmektedir? Ekonomik, politik eşitsizlikler beraberinde zihinsel bir hiyerarşiyi/eşitsizliği getirir mi?

Rancièrè'in Marx'ı eleştirirkenki amacı geleceği inşa edecek sınıf olan proleterin, kendi içinde bulunduğu durumu analiz etme yeteneğine sahip olup olmadığı ve bu konuda burjuva entelektüelin pedagojik yardımına ihtiyacı olup olmadığı iddiasının bilimselliğini teşhis etmektir. Çünkü Rancièrè için bilim sadece entelektüellerin ayrıcalıklı sosyal konumları ile ilgili değil aynı zamanda eşitliğin gerçekleşmesinin sonsuz ertelenişi ile de ilgilidir¹. Althusser'in erteleme pedagojisinde olduğu gibi Marx içinde, eşitlikçi geleceğin mümkün olacağı zaman, proleter öğrencilerin bilgi eksikliğinin tamamlanmasından sonra olacaktır, diğer bir ifadeyle asla olmayacaktır (Davis, 2010, s. 17). Rancièrè, Marx'ın işçi ile proleter arasında gördüğü paradoksal mesafelerin varlığını reddeder. İşçi ve proleter aynı kişidir, Marx'ın zanaatçıya ön gördüğü üç farklı dönemdeki üç özne bizzat proleterin kendisidir.

Rancièrè, emekçinin devrimci mücadelesinde elit entelektüel bir sınıfının öncülüğünün gerekliliğini varsayan Marksist, Post-Marksist veya diğer Marksçı yönelimlerden ayrı olarak ve onların tam karşısında, proleterin kendi devrimci mücadelesinde, kendine yeteceğini düşünür. Bu bağlamda, devrimci mücadelenin her ne kadar destekçileri olarak görülseler de, devrim düşüncesinin, sol kanattan, hasımlarından yediği kadar ağır bir darbe yediği kanaatindedir. Çünkü o, böyle bir hiyerarşik düzlemin, elit bir entelektüel sınıfın, devrimci mücadelenin çıkış noktası olan eşitlik zeminine zarar verdiğini düşünür.

Rancièrè'e göre proleter yazarak, çizerek ve estetik yönleri ile beraber söylemin düzeninin inşa ettiği, toplumsal düzenin ötesine geçebildiğini göstermektedir. Böylelikle, proleter birçok filozofun söyleminde kiminde açık olarak kiminde üstü kapalı olarak söylenen zaman ve mekanın dağılımında değişiklik yapar (Rancièrè, 1989, s. xxi-xxiii²). Zannedildiği gibi, proleter, ekonomik yoksunluklarına paralel olarak, estetik ve bilinç düzeyinde de bir yoksunluk sergilemez. Rancièrè, 1968 *Olayları*'nda tanıklık ettiği hiçbir entelektüel, sendika veya parti temelli öncülüğün olmadığı büyük işçi hareketinde ve sonrasında 19. Yüzyıl işçi dünyasını incelediği arşiv çalışmasında, işçi dünyasında zannedildiği gibi, ekonomik yoksunlukların beraberinde sanatsal ve bilinç düzeyinde bir yoksunluğu getirmediğini gözlemler. Bu bağlamda, Rancièrè için estetik (sanat) işçinin tarihte zincirlerinden başka kaybedecek

bir şeyi olmayacak konuma doğru gitmediğini gösteren bir alan haline gelir. Ayrıca sanat, ekonomik eşitsizliklerin beraberinde zihinsel ve estetik kaygılarda da bir eşitsizlik getirmediğinin de gösterge alanı olur. (Tanke, 2011, s. 23) Bu nokta da, Rancière sanatı, eşitlik için önemli bir alan olarak konumlar. “Şair Kunduracı” adlı ironik bir figür ile Rancière, bir yandan Platon ile Marx’ın düşünce yakınlığını spesifik bir örnek üzerinden sunarken diğer yandan sanatın eşitlik için nasıl bir zemin oluşturabileceği üzerine odaklanır.

Platon’un Devlet’inde Bir İsyankâr ve Marx’ın Tarihinde Bir Firari Olarak: Şair Kunduracı

Rancière, Platon’un *Devlet*’inde birçok yerde, kritik örneklerde yer verdiği “kunduracı” üzerine odaklanır. Çünkü kunduracı, ne zaman Platon *Devlet*’i için kritik bir noktadan bahsedecekse, sahneye çıkar. Örneğin; herkesin kendi işini yapması gerektiğini söylediği bir pasajda, kunduracı yeniden görünür: “Peki kunduracıya kunduralarımız güzel olsun diye, çiftçi, dokumacı, mimar olmaya kalkmasın, yalnız kunduracılık yapsın dememiş miydik? ... Yoksa savaş işi bir çiftçinin, bir kunduracının ya da herhangi bir işle uğraşmanın ayrıca yapabileceği kadar kolay bir iş midir?” (Platon, 1980, s. 61-62) Rancière, Platon’un devletini inşa ederken bu gibi kritik noktalarda ortaya çıkan kunduracının bir ironi olduğunu düşünür. Rancière, Atina Devleti için kunduracının zarureti noktasında bazı şüpheler besler. Burada kunduracının, kunduradan başka bir görevi olmalıdır. Şöyle ki, Platon’un kendisi de Atinalıların yazın yalın ayak gezdiklerini söyler. Peki kunduracıyı burada bu kadar ehemmiyetli kılan nedir? (Rancière, 2013, s. 22; Platon, 1980, s. 59) Kunduracı Platon’un *Devlet*’ini inşa ederken kullandığı bir sembol işlevi görür. En kritik yerlerde ortaya çıkar ve zanaatçıya durması gereken noktayı hatırlatır. Zanaatçılar “... ancak, doğanın yalnızca onların yapmasını amaçladığı işleri (kunduracılık, binaların inşa edilmesinde amelelik veya başka her türlü kol emeği) yapmak suretiyle ya da daha doğrusu, yalnızca kendilerine düşen işlevi yerine getirmek, kendi zanaatlarının gerektirdiğinden başka hiçbir uzam-zamana sahip olmamak suretiyle topluluğun üyesi olurlar” (Rancière, 2006, s. 99).

Zanaatçıların yerlerini onlara hatırlatmada kunduracının seçilmesinin elbette ki özel bir sebebi vardır. Kunduracı, işi en az olan ve zamanı en fazla

olan sınıftır. Şöyle ki, "...kunduracılık meslekler hiyerarşisinin en altındadır. İşçilerin bulunması gereken hemen her yerde kunduracılar bulunuyorsa, sayıca en kalabalık, işleri ile en az meşgul ve zanaatçılık şaniyla kafayı en az bozmuş olan onlar olduğu içindir" (Rancıere, 2013, s. 81). Boş zamana en fazla sahip olan zanaatçı kesimi kunduracılarıdır. Diğer bir anlamda, işi ile kafayı en az bozanlar oldukları için her an devletin düzenini bozacak bir isyancı olmaya en yatkın olanlar da yine kunduracılar olabilir. Bu nedenle de, kunduracı Platon'un metinlerinde, söylemin düzeni ile toplumun düzeninin uyumu veya uyumsuzluğundan bahsederken, kritik yerlerde ortaya çıkan bir semboldür.

Platon'un en kritik yerlerde, olması ve olmaması gerekeni tarif ederken kunduracıyı kullanması gibi, Rancıere de kunduracıyı, Platon'un ideal devletini yıkmak için bir isyankâr olarak kullanacaktır. Rancıere'de, "...kunduracı, mesleklerin düzeni ile söylemin düzeninin birbiri ile uyumlu olması için gereken yerde olmayanın jenerik adıdır" (Rancıere, 2013, s. 70). Onun çalışmalarında, "kunduracı" Platon'dan beri süregelen, söylem düzeninin belirlediği toplumsal düzende bir kırılma noktasıdır. Herhangi biri, kendisine belirlenen hiyerarşik düzlemin tekerine çomak soktuğu anda, Rancıere, o kişi için *kunduracı* adlandırmasını kullanır. "...Nerede kunduracı kunduradan başka bir şey yaparsa, orada düzen tehdit altındadır. Buna karşılık mesleklerinin düzenini bozan herkes kunduracı olarak adlandırılabilir... Mösyö Karl Marx... kunduracıdır" (Rancıere, 2013, s. 83-84). Çünkü o da kendi döneminin düzeni ile yetinmemiştir. Kunduracı bir isyankârdır. Marx da, olması gereken yerde olmayan, söylemin düzeni ile toplumun düzeni arasındaki dengeyi bozan bir isyankârdır. Fakat "...kunduracı isyanı kunduracılık vasfı için değil, ona karşı bir mücadeledir" (Rancıere, 2013, s. 81). Kunduracı isyanı, kunduracılık mesleği için verilmiş bir isyan değildir. Kendisinin kunduracı dükkânında, işinin başında beklemesi gerekirken, o haddin aşar ve başka işlerle uğraşır. Meslekler hiyerarşisini bozar, bu nedenle o bir isyankârdır. Fakat ilginç bir şekilde, Marx, kendisi de, bu nokta da bir isyankâr olmasına rağmen kunduracı isyanına destek vermez. Çünkü Marx, kunduracının şiir (sanat) veya kunduracılıktan başka herhangi bir şey yaparak kendine biçilmiş, Platoncu lanetli kaderden (mesleki hiyerarşideki yerinden) kurtulabileceğine inanmaz.

Marx'a göre, "Kunduracı lanetten şair ya da endüstriyel sanatçı olmakla değil, makineyi icat ederek kurtulur" (Rancière, 2013, s. 89). Diğer bir anlamda, kunduracı, kendine biçilmiş mesleki hiyerarşinin içinde kalarak kaderini değiştirebilir. Marx'ın bu duruşu ilginçtir. Çünkü makinanın icadı yaratıcı zanaatçıya aynı zamanda ölümünü de getirecektir. Bu nedenle, Marx, kunduracının içinde bulunduğu lanetten kurtulabilmesini, kendine biçilen "kunduracısın, kunduracı kal" ilkesini ihlal ederek değil, kendi alanında kalarak, bir zanaatçı olarak mesleğindeki zirve noktayı oynayarak (makineyi, belki günümüz için otomasyonu icat ederek) mümkün olacağını düşünür. Bu kurtuluş aslında tam olarak kunduracının ölümünün de ilanıdır. Makine (otomasyon) ile birlikte, artık eski yaptığını da yapamaz hale gelecektir. Artık tek başına bir kunduracı bile değildir, hatta içinde yer aldığı, emek verdiği işin neticesinden bihaberdir (Rancière, 2013, s. 89). Kundura yapmada sadece küçük bir işlem yapmakta ve yaptığı işe yabancılaşmaktadır. Bu nedenle, kunduracı (zanaatçı) kendi işinin en zirve icatlarını yaparken, aynı zamanda kendi fermanını imzalar. Buna rağmen Marx için,

...şair kunduracı tarihin en kötü insanıdır: çelişkinin insanına karşı ikizlerin insanı; tam da konumundan vazgeçmesi gerektiği sırada onu iyileştirmeye çalışan, imalat evreninde şair Antipatros'un pastoral rüyasını –superiler i değirmenleri döndürürken eğlenen işçi kadınlar- düz yazıya döken, yavanlaştıran işçi. Oysa yapılması gereken boş zamanın tanrılara layık hayatını bütün "arkeik" uzaklığı içinde bırakmaktır ki makine, bilim ve mücadele feda edildiğinde bu hayat yeniden kazanılabilir. (Rancière, 2013, s. 92)

Marx, Platon'un düzeninin isyankârı olan *şair kunduracıya* destek çıkmaz. Çünkü Marx'a göre, o her şeyi feda edeceği noktaya geldiğinde yeniden ayaklanmış durumunu iyileştirmeye çalışmıştır. Oysaki o, ölümünü kabul edeceği noktadan yeniden doğacaktır (Rancière, 2013, s. 91-92). Tıpkı Platon gibi Marx'ta da her şeyin her şeydeki varlığından rahatsızlık duyar. Birbirinin içine geçmiş doğalar (şair kunduracı da olduğu gibi) devrimin önünde yalnızca engel olabilir. Kunduracı tarihin direnen bir ruhu olmak yerine, tarihin çemberinden geçmelidir. "Kunduracı ise kunduracı olarak kalmalı" (işçiye işçi olmalı) ama kendi işinde mucit olacak kadar iyi olmalıdır. Bu mucitlik-

se, onu kunduracı bile olamayacağı bir sona yani ölümüne itecektir. Yeniden dirilmek için bu toplu ölümünün gerçekleşmesi gerekmektedir. Ranciére, bu noktada, Platon ile Marx arasında bir benzerlik kurar. “Herkes sadece bir iş yapsın.” ve “doğalar birbirine karışmasın.” (Düşünceleri meşru olanlar vardır, bir de düşünceleri gayri meşru olanlar- Platon’un filozof ve zanaatçı doğaya sahip insanları gibi). Hatta Marx tarihin itici gücünü, üretim araçlarından kaynaklı olarak artık kunduracının kunduracı bile olmadığı, fabrikada bir iş yaptığı fakat bu işin tamamı tek başına yapmadığı bir sürece bağlar.

Kunduracıyı ve halkın geri kalanını ayartan ise sanattır. Çünkü sanat, sanatı değerlendirme yetkisini halka tanır. Sanat, ayrımları, düşünmesi meşru olan (filozof) ile düşünmesi gayri meşru olanı (sofist) bulanıklaştırır. Halkı olması gereken yerin/sınırın dışına taşır. Halk da güzelin ne olduğunu söyleyebilir, onu değerlendirebilir. Sanat ve sanatçı buna izin verir. “Sanatçıların iktidarı, halkın iktidarının öncüsüdür” (Ranciére, 2013, s. 68). Çünkü şehrin düzeni ile söylemin düzenini birbiri içinde eritir. Şair kunduracıyı, isyankâr yapan, kendi işinden başka bir iş ile iştigal etmesidir. Bu da beraberinde, Platon’un Devlet’ini kurduğu ilkelerinin (saf doğalar, birbirine karışmayan doğalar ve herkese tahsis edilen iş alanlarının) bir ihlalidir. Şair kunduracı aynı zamanda, proleterin bütün vasıflarından soyulmasına engel olduğu, tarihin eşitliğe doğru olan ilerleyişini sekteye uğrattığı için Marx’ın tarihinde de bir firaridir.

Oysaki, Ranciére, hem Platon’un hem Marx’ın karşı çıktığı bu isyankâra (şair kunduracıya) destek verir. Çünkü Ranciére eşitliği ulaşılabilecek bir netice olarak değil, bir ön varsayım olarak görür. Başkalarının yapamayacağını söylediği şeyleri yapmak bizzat eşitlik manifestosudur. Ranciére için eşitlik:

...ortak bir dünyanın bir ortak-paylaşanı olarak kendini olumlamak, görünüş ters yönde bile olsa rakibin oynadığı oyunu oynayabileceğini varsaymaktır. İşçi özgürleşmesi, -ve kadın özgürleşmesi- literatüründe, eşitlik talep edenlerin buna pekâlâ hakları olduğunu, sebeplerini ve ötekinin bu sebebi tanıma zorunluluğunu kanıtlayabildikleri bir ortak dünyada payları olduğunu ispata yönelik akıl yürütmelerin hızla çoğalmasının arkasında bu vardır. (Ranciére, 2007, s. 59)

Bu bağlamda, şair kunduracı, Platon ve Marx gibi Ranciére için de, önem-

li bir sembol olur. Çünkü o, kendisine uygun görülmeyen yerde, var olabileceğini göstererek hiyerarşiyi ihlal eder, kendini diğerlerinin eşiti olarak görür.

Rancière, bu varsayımına Platon'un *Menon* diyalogu üzerinden destek sağlar. Sokrates istediği zaman bir köleyi (zanaatçıyı) kendi gibi düşünen biri olarak kabul eder ve bu yeterliliğe sahip olduğunu bizzat kendi kanıtlar. Fakat böyle bir eşitlik bir amaç değil, bir araçtır, kullanılması gerektiğinde kullanılacaktır. Bu diyalog Rancière'in eleştirilerinde haklılığını olumlayan varsayımlara destek olarak görülebilir. Bu diyalogda, hem ironik hem de gerçek manada, zincirlerinden başka kaybedecek bir şeyi olmayan bir kölenin hâlâ üst düzey bir düşünme becerisine sahip olduğunu görmekteyiz. Bu durum beraberinde şöyle bir netice getirir: toplumsal ve ekonomik eşitsizlikler beraberinde zihinsel ya da entelektüel eşitsizlikleri getirmez. Sokrates, Menon'un çağırıldığı kölesini, karşısına alıp ona bir geometri problemini çözdürürken buna herkesten çok inanır (Platon, 2009, s. 73-81; Rancière, 2013, s. 59-60). Fakat farkında olduğu bu gerçeği devletin iyiliği için zaman yokluğu ve doğa yalanı dediği yalanlarla iptal eder. Marx'ın proleterleri de, kendi yaptığına (emeğine) yabancıdır. Kendi yaptığı işin bile bilincinde değildir, içinde olduğu sınıfın farkına onu küçük burjuvanın eğitimi vardıracaktır. Platon'un zaman yokluğu, söylemi yerine Marx'ta "...işinden başka bir şey yapmaya zamanın olmaması belki de mesleği denilen yanılısamadan başka bir şey üretmeye mekânı olmamaya dönüşmüştür" (Rancière, 2013, s. 98).

Rancière, solun kapitalist mantık üzerine yapılan melankolik ve ümitsiz tartışmalarını ve postmodern eleştirel düşüncenin kapitalist çarkı yağlamaktan başka bir işe yaramadığını düşünür ve bu güzergâhı pek tatmin edici bulmaz (Rancière, 2015, s. 46). Bütün bu görüşlerin aksine, Rancière'in eleştirel düşünceye olan inancı tamdır ve hâlâ kapitalist sistemin çarkına çomak sokulabileceğine inanır. Bütün bu eleştiriler de aslında tam olarak bunu hedefler.

Sonuç

İlk olarak, Rancière'in hiyerarşik düzeninin en önemli savunucularından biri olan Platon ile olan yüzleşmesi ele alındı. Rancière, Platon'un hiyerarşik düzene sahip devletini kurarken filozofu, tek ve rakipsiz bir kral olarak merkeze oturtmak için ne gibi yalanlar/kurgular peşine düşüğünü ortaya serer.

Zaman yokluğu ve doğa yalanları ile birlikte, filozof rakipsiz otorite haline getirilir. Ranciére, filozofu, rakipsiz otorite haline getiren bu kurguların içeriğinin zayıflığının bir serimini yapar. Ranciére'in Platon'da eleştirdiği noktalar, eşitlik perspektifinden bakan bir düşünür için oldukça makul görünmektedir.

İkinci olarak, Ranciére'in Marx'ta proleterin konumuna dair sorgulamasını ele aldık. Platon'da eleştirilen “her işçinin sadece bir işi yapmasına” benzer olarak, Marx, bütün kazanımlarından sıyrılmış, ezilmiş, devrimden başka yapacak hiçbir şeyi olmayan bir “her şeyden yoksun”, “zincirlerinden başka kaybedecek bir şeyi kalmayan” bir zanaatçı sınıfı hayal eder. Ranciére, Marx okumasında, dikkati burjuva sınıfına çeker. Çünkü Marx'ın okumasında bile proleter, içinde bulunduğu durumu anlamaktan yoksundur ve kendi kaderini tayin edecek devrimi gerçekleştirecek ana fail değildir, bunu için bile burjuvaya güvenmek zorundadır. Ranciére, Marx'ın bu konuda fikirlerini beyan ederken, tam karşısında durduğu Platoncu düşünce dünyasına yaklaştığı kanaatini ifade eder.

Marx'ın proleter ile burjuva üzerine fikirlerine değinen Ranciére, son olarak, Marx'ın tarihte zuhur etmesi beklenen proleteri ile mevcuttaki işçi dünyasının birbirine temas etmediğini düşünür. Ekonomik yoksunluklar zannedildiği gibi, işçi dünyasında, bilinç düzeyinde ve sanatsal hazlar noktasında eşitsizlikleri de beraberinde getirmemiştir. On dokuzuncu yüzyılda devrim sürecindeki işçilerin çıkardığı dergiler, *1968 Olayları* ve eşitlik temelli birçok olay göstermiştir ki, işçi dünyası için gerçekleşecek bir devrim yoktur. Diğerlerinin eşiti olarak davrandıkları her olayda, bir önvarsayım olan eşitlik zaten gerçekleşmektedir.

Bütün bu Ranciéreci değerlendirmelere baktığımızda, Platon ve Marx arasındaki benzerlik iddiasına dayalı bu okuma oldukça radikal bir okumadır. Bu okumanın, bir kısım çağdaş Marxist düşünürün sert eleştiri oklarının hedefi olduğunu da söyleyebiliriz. Yine de, Ranciére'in bu tespitlerde tamamen haksız olmadığı ve somut örneklerle söyleminin içeriğini doldurduğunu söylemek gerekir. Ranciére, Platon ve Marx üzerine bu derinlikli ve radikal okumalarını ele aldıktan sonra, bu ithamlar her ne kadar ağır olsa da, bu ithamların tamamen kurgu veya spekülasyon olarak değerlendirilecek kadar da hafife alınacak iddialar olmadıklarını görmekteyiz.

Kaynakça

- Althusser, L. (2015). *Marx İçin* (I. Ergüden, Çev.). İstanbul: İthaki Yay.
- Benjamin, W. (2009). Teknik Olarak Kopyalanabildiği Çağda Sanat (M. Tüzel, Çev.). Ali Artun (Ed.), *Sanat-Siyaset, Kültür Çağında Sanat ve Kültürel Politika*. İstanbul: İletişim Yay.
- Davis, O. (2010). *Jacques Rancière*. Cambridge: Polity Press.
- Marx, K. (2008). *1844 El Yazmaları* (M. Belge, Çev.). İstanbul: Birikim Yay.
- Marx, K. & Engels, F. (2016). *Komünist Manifesto* (L. Kavas, Çev.). İstanbul: İthaki Yay.
- Platon (1980). *Devlet* (S. Eyüboğlu & M. A. Cimcoz, Çev.). İstanbul: Remzi Kitapevi
- Platon (1998). *Yasalar II* (C. Şentuna & S. Babür, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yay.
- Platon (2009). *Menon* (A. Cevizci, Çev. ve Yor.). Bursa: Sentez Yay.
- Platon (2013). *Devlet* (S. Eyüboğlu- M. A. Cimcoz, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay.
- Popper, K. P. (1985). *Tarihselciliğin Sefaleti* (S. Orman, Çev.). İstanbul: İnsan Yay.
- Rancière, J. (1989). *The Nights of Labor, The Workers'Dream in Nineteenth Century France* (J. Drury, Çev.). Philadelphia: Temple Universty Press.
- Rancière, J. (2006). *Uyuşmazlık, Politika ve Felsefe* (H. Hünler, Çev.). İzmir: Aralık.
- Rancière, J. (2007). *Siyasahın Kıyısında* (A. U. Kılıç, Çev.). İstanbul: Metis Yay.
- Rancière, J. (2013). *Filozof ve Yoksulları*, (A. U. Kılıç, Çev.). İstanbul: Metis Yay.
- Rancière, J. (2015). *Özgürleşen Seyirci* (E. B. Şaman, Çev.). İstanbul: Metis Yay.
- Rancière, J. (2016). Jaques Rancière'in Yöntemi Üzerine (U. Özmakas, Çev.). G. Ateşoğlu (Ed.), *Çağdaş Felsefenin Maceraları*. İstanbul: Belge Yay.
- Tanke, J. J. (2011). *Jacques Rancière: An Introduction: Philosophy, Politics, Aesthetics*. New York: Continuum Press.

1 Rancıere, Marks'ın teorisinin gerçekleşme noktasındaki sürekli gecikmesi veya ertelenişini ilk eleştiren düşünür değildir. Marks'ın felsefesinin bu noktada aldığı eleştirilerden biri, Karl Popper'a aittir. Bilimler için bir yöntem belirleme çabasına giren Popper, bilimsel yöntemini anlatırken, kendi ortaya koyduğu bilimsel yöntemde, bilimselliğinde sıkıntı gördüğü bazı teorilere yönelir. Bunlardan biri Marks'ın eşitliği hedefleyen teorisidir. Marks'ın teorisini bilimsel olarak zayıf görür. Bunun nedeni, Marks'ın teorisinin hiçbir zaman yanlışlanma ihtimalinin olmamasıdır. Oysa ki, bir teorisinin bilimselliği, kendinin hangi durumlarda yanlışlanabileceğini ortaya koyduğu varsayımlar kümesine sahip olmasındadır. Popper, Marks'ı, öngördüğü eşitlik varsayımının gerçekleşmeme durumunun hiçbir zaman teoriyi yanlışlamaya yetmemesi noktasında eleştirir. Bu eleştiri, Rancıere'in eleştirilerine çok yakın bir zemine sahiptir (Popper, 1985).

2 Proleter ile entelektüelin arasındaki sınırların yıkılması ve her ikisinin birbirine yaklaşması gerektiği fikri, Rancıere'den önce Walter Benjamin'in metinlerinde karşımıza çıkar. Devrimle sanat arasında Benjamin tarafından da bir ilişki kurulduğunu görmekteyiz. Bu ilişki metnimizin sınırlarını aştığı için burada bu konuyla ilgili bilgiye yer verilmemiştir. Ayrıca bkz. Benjamin (2009).